

MİZAH TEORİLERİ BAĞLAMINDA YÖRÜK FIKRALARI

The Yoruk Anecdotes On The Context Of The Humour Theories

İsmail ABALI*

Öz: Mizah, kültürün ayrılmaz bir parçasıdır. Her dönem ve her bölgede ilgiyle yaşatılan mizah öğelerinden biri de fıkradır. Ait olduğu toplumun genetik özelliklerinden düşünce yapısına, dünyayı algılayış tarzından zeka seviyesine kadar pek çok veriyi bünyesinde barındıran fıkra türü, Türk kültüründe de önemli bir yere sahiptir. Zengin bir fıkra arşivine sahip olan Türk kültürü bünyesinde, tüm Türk topluluklarının tanıdığı Nasreddin Hoca veya sadece belli bir bölge ya da zümreye mensup Kayserili, Temel gibi fıkra tipleri bulunmaktadır. İncelememize esas olan Yörük fıkraları da belli bir zümreyi temsil eden kategoriye girmektedir.

Öncelikle fıkra türü hakkında kısa bilgiler verilecek olan çalışmamızda, Yörük toplumu, yaşayış şekilleri, gelenek-göreneklere ve tipik özelliklerine de değinilecek; ardından yapılmış çalışmalar ışığında Yörük fıkralarının, Türk fıkra literatürü içerisindeki yeri belirlenecektir. Çalışmamızın inceleme bölümünde ise “gülme” kavramına değinilecek ve mizah teorileri, Yörük fıkra örneklerine tatbik edilecektir. Sonuç bölümünde ise ortaya çıkan durumlar değerlendirilecek ve birtakım önerilerde bulunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Fıkra, Yörük fıkraları, Konar-göçerler

Abstract: The humour is an inseparable component of the culture. One of the humour components that was been perpetuated on every regions and ages is the anecdote. The type of anecdote including the a number of dones same as genetic features to opinions style and perspective to understanding level, has got a main place in the Turkish culture. There are a lot of anecdote types in rich Turkish anecdote archive same as Nasreddin Hoca who was knowing everyone by all Turcic clans and Kayserili, Temel types who belong to known any region or group. The Yörük anecdotes, that will be analysed in the study, are also belong to any region or group

Makale Gönderim:
15.04.2016
Kabul Tarihi:
15.05.2016

* Dr., MEB, Türk Dili ve Edebiyatı Öğrt., Van-Türkiye. the_hoca0986@hotmail.com.tr

category.

In the study, firstly the acknowledges about anecdote type will be given and also the Yoruks, their life style, custom usages and typical features will analysed before the place of Yoruk anecdotes will be definded according to ex-studies. At the analysing catehory of the study, the term of “laughing” will be researched before practising the humour theories to Yoruk anecdotes. At the attendants of the article, occuring occasions will be appraised and given certain advices about the issue.

Key Words: *the Anecdote, the Yoruk Anecdotes, the Nomads*

Giriş: Fıkra

Türk halk edebiyatının en önemli türlerinden biri olan fıkra ilk olarak Divanü Lügati't Türk'te tanımlanmıştır. Adı geçen eserde “küg” ve “külüt” sözcükleriyle isimlendirilen fıkra, Kaşgarlı Mahmut (2006, 357) tarafından “*Halk arasında ortaya çıkıp halkı güldüren şey; halk arasında gülünç olan nesne*” şeklinde tarif edilmiştir. Sonraki dönemlerde “*latife*” ve “*anectod*” terimlerinin de karşılığını gördüğümüz bu tür için “*fıkra*” sözcüğü Cumhuriyet döneminden sonra kullanılmaya başlamıştır.

Konuyla ilgili olarak Şükrü Elçin (1981, 38), fıkraların çoğunlukla gerçek hayattan esinlendiğini, dinleyenlerin bundan ders çıkarması gerektiğini, temelinde nükte ve tenkit bulunduğunu ifade ederek bu türün kısa ve mensur olduğunu belirtir. Pertev Naili Boratav (1969, 93) ise fikrayı masalla mukayese ederek fıkraların masallara göre kısa ve yoğun anlatımlı olduğu, belli anlamda inandırıcı bir nitelik taşıdığı ve esprili cümlelerden meydana geldiği gibi değerlendirmeler yapar. Saim Sakaoğlu (1984, 24) ise söz konusu türün belli başlı işlevlerine dikkat çekmiş ve fıkraların insanları güldürmek, eğlendirmek, düşündürmek ve onlara ders vermek amacıyla anlatıldığını ifade etmiştir. Dursun Yıldırım'a (1999, 3) göre ise fıkra; kaynağı gerçek hayata dayanan ya da belli bir fikre bağlı, kısa ve yoğun anlatımlı, insan kusurlarını veya gündelik hayatta ortaya çıkan kötü ve gülünç olayları ince bir mizahla işleyen, nesir ve epik-dram nitelikler taşıyan realist hikayelerdir.

Temelde insanı güldürmeyi amaçlayan fıkraların, bu fonksiyonunun dışında da birtakım işlevleri olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Nitekim araştırmacılarca da ifade edildiği üzere fıkralar, gündelik yaşamda karşılaşılabilecek bireysel veya toplumsal kusurları ya da sosyal hayatta ortaya çıkan kötü ve olumsuz durumları konu edinerek bir bakıma onları tenkit edebilir. Fıkralar, insanı güldürürken düşündürür; insanın anlatılan fıkradan ders çıkarmasını amaç edinir. Bu bağlamda fıkraların eğitimsel bir işlev taşıdığı açıkça ortadadır. Fıkralar, aynı zamanda toplumun aynasıdır. Nasıl ki günümüzde bu durum kaçınılmaz bir gerçek ise tarihten izler taşıyan fıkralar için de aynısı geçerlidir. Tarihi şahsiyetler ve olayları ihtiva eden fıkralar, araştırmacılar için bilimsel belge ve kanıtlara giden bir yoldur. Fıkralar ait olduğu toplumun milli özelliklerini taşır ve aynı toplum içinde -değişse de yok olmayan- nesiller boyunca varlığını sürdüren bir türdür. Bu sebeple fıkraların, milli kültürün aktarımında vazife aldığını söylemek yerinde olacaktır. Fıkraların temel işlevlerini tekrar etmek gerekirse bunlar; *eğlendirme, tenkit, eğitim, sosyal bilimlere kaynaklık etme ve milli kültürün aktarımıdır* (Bayraktar 2010, 52-58).

Yörükler ve Türk Halk Edebiyatında Yörük Fıkraları

İslam öncesi Türklerin konar-göçer bir hayat tarzını benimsedikleri malumdur. Çeşitli sebeplerle Orta Asya düzlüklerinden dünyanın dört bir yanına göç eden Türklerin,

özellikle Oğuz boyu, Anadolu'ya gelmiş, burada çeşitli devletler ve medeniyetler kurmuş, nihayetinde ise Anadolu'yu bir Türk yurdu haline getirmiştir.

Anadolu'ya yerleşen Oğuzların (Türkmen) bir kısmı yerleşik hayatı benimseyip tarım ve ticaretle uğraşırken bir kısmı ise eski yaşam tarzını devam ettirmiş ve yarı göçebe halde hayvancılıkla geçinmiştir. “Gezgin”, “yürüyen” anlamındaki “Yörük” sözcüğü ile tanımlanan bu Türkmenlerin büyük bir kısmı, Osmanlı'nın son dönemlerine kadar konar-göçer yaşam tarzından taviz vermemişler; ta ki Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar yerleşik hayata geçiş zorlamasına direnmişlerdir. Yerleşik hayat tarzına mecbur tutulan Yörükler, günümüzde ise bu alışkanlıklarından vazgeçememişler ve özellikle yaz aylarında “yaylak” adı verilen yaylalara göç ederek atalarının izinden yürümeyi amaç edinmişlerdir.

Özellikle Toroslar ve Ege Bölgesi'nin güney kısımlarında yaşayan Yörüklerin oluşturduğu bir Yörük kültür dairesinden söz etmek mümkündür. Gelenek ve göreneklerine bağlı olan Yörüklerin özenle süsledikleri develeriyle birlikte Hıdrellezde yaylaklara göçmesiyle başlayan bu *ataların izinden gitme eylemine*, sayısız hayvanın çan sesleriyle yankılanan dağlar, vadiler bugün hala şahit olmaktadır. Çeşitli şenlikler ve bu şenliklerde ortaya çıkan sayısız kültürel olgularla yaşatılan Yörük göçü, güz aylarıyla birlikte tamamına erer ve artık Yörükler, kış aylarında yerleşik yaşamlarına devam ettirdikleri köy, kasaba ve ilçelerine dönerler.

Ali Doğaner (2014, 128), Çukurova'daki Yörüklerin, kış aylarında çeşitli ihtiyaçlarını karşılamak, barınmak, çocuklarını okutmak, ibadetlerini gerçekleştirmek gibi amaçlarla yerleşim birimlerinde ikamet ettiklerini ve bu sosyal kaynaşma sonucunda, yerli halkın, kendinden farklı şekilde günlük yaşamını sürdüren Yörükleri bir nevi yadırgadığını ifade eder. Araştırmacı tüm karmaşık toplumsal yapılarda görülen bu durumun giderek mizahi bir hüviyet kazandığını ve sonucunda “Yörük tipi” fıkraların ortaya çıktığını belirtmektedir.

Yörük tipi fıkralara geçmeden önce Nurdan Kılınç'ın ilgili çalışmasında (2010, 49-53) yer verdiği ve fıkralara da akseden Yörük insanının bazı özelliklerine dikkat çekmekte fayda vardır. Buna göre Yörük:

Meraklıdır, duyduğunu sorgulamadan kabul eder.

İyi niyetlidir ve önyargılı değildir. İnsanlara karşılıksız güvenir.

Keçi gibi inatçıdır, pire için yorgan yakar.

Dolduruşa gelmeye müsaittir, çabuk kandırılır.

Evlerinde haremlik-selamlık yoktur.

Malı kıymetlidir, borç vermeyi sevmez.

Sosyallik, girişkenlik gibi özellikleri yoktur.

Lakap takmayı sever.

Nazar, büyü, muska gibi inançlara düşkündür.

Gülüp eğlenmeyi sever.

Yörük fıkralarına göz atıldığında görülecektir ki yukarıda sayılan özellikler Yörük tipinde aynen mevcuttur. Dikkati çeken bir başka özellik ise Yörük tipinin hazırcevap bir karakterde olmasıdır. Nitekim inceleme kısmındaki fıkralarda da görüleceği üzere Yörük tipi, saf ve çabuk kandırılmasına karşın gerektiği durumlarda zekasını da ortaya koymaktadır.

Yörük tipinin bir başka özelliği de inanç ve ibadet konularının uzağında kalmış olmasıdır. Doğaner'in (2014, 129) Bektaşî tipiyle özdeşlik kurduğu Yörük tipi, yine araştırmacının ifadesiyle, Bektaşî gibi dine yatkın olmasına karşın sistemi kendine göre yorumlayan kurnaz birisi değil sadece dini eğitim almamış bir karakterdir. Araştırmacı bu durumu ise Yörükler arasında Bektaşî'nin bilinmediği fakat bu ihtiyacı karşılayacak bir tipe gereksinim olduğu şeklinde açıklamaktadır.

Yörük fıkraları hem konar-göçer Yörüklerce hem de yerleşikler tarafından anlatılmaktadır. Hatta Çukurova bölgesinde, yanında yerleşiklerce Yörük fıkrası anlatılan konar-göçerler bu fıkralara kızmayıp aksine gülüp eğlenirler. Çünkü bu fıkraların birer eğlence aracı olduğunun bilincindedirler (Doğaner 2014, 130).

Yörük fıkraları, Türk halk edebiyatının zengin fıkra literatürü içerisinde önemli bir yere sahiptir. Türk toplumunun geniş bir kısmı tarafından bilinip anlatılmasa da bu fıkralar, belli bir bölgeyi ve bir zümreyi temsil eden insanların mizah anlayışından doğan değerli ürünlerdir. Bu sebeple Yörük fıkraları, halk edebiyatı fıkra tasniflerinde de yerini almıştır. Nitekim TDE Ansiklopedisinde (1978, 221) üç başlık halinde verilen tasnife göre “*Bir topluluğu temsil eden tipler çerçevesinde meydana gelen fıkralar*”ın “*b) Bir bölge halkıyla ilgili olanlar*” alt başlığında bulunan Yörük fıkraları, Sakaoğlu'nun (1992, 43-44) sınıflandırmasında da yine aynı alt başlıkla yer almaktadır. Söz konusu fıkralar, Elçin'in (1981, 567) ve Yıldırım'ın (1992, 24) tasniflerinde ise “*Zümre tipleri*” başlığında bulunmakta; Boratav'ın (1969, 86-87) sınıflandırmasında da “*Özel adlarla anılmayıp bir toplum zümresini temsil eden kişiler*” adıyla yer almaktadır.

Görüldüğü gibi Yörük fıkraları, Nasreddin Hoca fıkraları gibi bütün Anadolu ve Türk coğrafyasını kapsayan bir nitelik taşımayıp daha bölgesel bir özellik göstermektedir. Bu bağlamda bu fıkralar, Yörükler ve Yörük topluluğuna mensup insanlarla etkileşimde bulunan bölgeler tarafından bilinmekte ve bu çevrelerde anlatılmaktadır.

Fıkranın mensur bir tür olmasına karşın Yörük fıkralarının birçoğunda manzum ifadelere rastlamak mümkün olup çoğu zaman mizah unsuru, bu manzum kısımlarda ortaya çıkmaktadır. Atalarının gelenek-görenek ve kültürel özelliklerini devam ettirmeye çalışan Yörükler, Karacaoğlan ve Dadaloğlu gibi halk ozanlarının torunları olarak *şair*

topluluk hüviyetiyle Türk milleti arasındaki yerini almış; manzum-mensur fıkraları da aynı şekilde Türk halk edebiyatı külliyyatının güzide kısımlarını oluşturmuştur.

Gülme ve Mizah Teorilerinin Yörük Fıkralarına Uygulanması

Doğada sadece insana özgü bir davranış olduğu bilinen gülme üzerine antik çağlardan bu yana çeşitli düşünceler üretilip farklı açıklamalar getirilse de söz konusu olgu hakkında genel bir tanım yapılamamıştır. İnsanın niçin ve neye güldüğü, bu eylemi nasıl gerçekleştirdiği gibi sorulara cevap arayan bilim adamları, bu konuda sayısız teoriler geliştirse de günümüzde gülme tam olarak açıklanamamış değildir. Bu durumun sebebi, şüphesiz, gülme eyleminin mantıklı mantıksız, yerli yersiz her şeye karşı her ortamda, her zaman ve her şekilde ortaya çıkabilmesidir.

Pek çok fıkra türüne uygulanmış olan mizah teorileri daha önce de bazı Yörük fıkralarına tatbik edilmiştir. Nitekim Fikret Türkmen (2002, 367-375), Bursa Yörükleri arasında anlatılan fıkraları gülme kuramları açısından incelemiş; Evrim Uluşan ise (2009, 140-143) İzmir'in Kemalpaşa ilçesindeki Yörük fıkralarına yine aynı açıdan yaklaşmıştır.

Gülme üzerine geliştirilen sayısız teorinin en önemlileri *üstünlük*, *uyumsuzluk* ve *rahatlama* kuramlarıdır. Sonraki bölümde de ele alacağımız bu kuramlar, ayrıca, Akdeniz Bölgesi Yörük fıkralarına uygulanacak ve insanda gülme hissi uyandıran bu fıkraların hangi kuram dahilinde değerlendirileceği de belirtilecektir.

Üstünlük Teorisi

Gülme teorileri arasındaki en eski ve en yaygın olarak bilinen üstünlük kuramının geçmişi Platon ve Aristoteles'e kadar uzanmaktadır. Gülmeyi, bir kişinin diğer insanlar üzerindeki üstünlük duygularının bir ifadesi olarak açıklayan bu kuramın en önemli savunucusu Thomas Hobbes'tur. Hobbes, gülmeyi kişinin kendiyi gurur duyması şeklinde açıklar. Ona göre kişinin bir başkasında tespit ettiği zayıflık veya olumsuzluk karşısında içini yücelik duygusu kapsar. Kişi, kendi yeteneklerinin farkına varır; kendini tebrik eder ve bu şekilde gülme eylemi gerçekleşmiş olur (Morreal 1997, 10).

Yörük tipi üzerine anlatılan fıkralara bakıldığında da üstünlük kuramının gülmeye neden olduğu açıkça görülecektir. Nitekim Yörük, hazırcıdır. Kendisini evinde istemeyen ve torunu aracılığıyla verdiği kafiyeli cevapla onu alt etmeye çalışan kızına üstünlük kurmuş, bu da gülme eylemini ortaya çıkarmıştır:

Yörük kocası, kızının evine misafir olmuş. Kız da bir an önce gitmesini istiyormuş. Ama bir türlü de açık açık babasına söyleyemiyormuş. Koca, torununu öpmek istemiş. Torunu anasının kucasına kaçmış.

Anası:

—Kızım bak hele

Dedenin öpesi geldi.

Öpüp de gidesi geldi. Dedesi lafı hemen anlamış, hiç de gitmeye niyeti yokmuş. Kızına cevabı yetiştirmiş;

—Dedenin adı Dur Ali,

Bugün de buralı, yarın da buralı (Dokuzoğlu 2000: 54).

Yörük tipinin hazırcevap karakter yapısından kadı da kurtulamamıştır. Nitekim köpeği Karabaş'a koyun hediye edip onun ölümü üzerine de miras karmaşası yaşayan Yörük, son çare olarak kadıya başvurur. Yörük'ün bu saf görünüşlü halinden yararlanmak isteyen kadı, mirasın kendisine düşeceğini söyleyince Yörük:

- İyi, hoş da Kadı Efendi, sen bizim Karabaş'ın neyi oluyorsun ki? (Doğaner, 2014: 140) diyerek kendisiyle alay etmeye çalışan kadıyı kendi kazdığı kuyuya düşürmüştür.

Konar-göçer bir halde yaşayan Yörüklerle şehirlilerin farklı şekillerde yemek yedikleri malumdur. Bir gün evine misafir olduğu bir Yörük'ün aynı tabaklarda yemek yediğini görür ve onu küçümsemek istercesine şehirlilerin farklı tabaklarda yediğini hatırlatır. Bunun üzerine Yörük:

- Bizim orada hırlaşmasın diye ayrı çanaklarda ite yal verirler (Kılınç 2010, 98) sözüyle şehirlie karşı üstünlük kurar ve dinleyiciye kendisinde böyle bir özellik olmadığını hatırlatarak onun gülmesini sağlar.

Beydağı isimli fıkrada ise Yörük'ün karşısında padişah vardır. Yörük'ün bir elmanın yere düşüş süresi kadar da olsa yerine geçme isteği padişahın kulağına gelir ve Yörük'ü çağırır. Bir elmayı havaya atıp yere düşene kadar padişah olmak isteyen Yörük'ün bu kısa sürede ne yapabileceğini merak eden ve bu densiz tavırla onu alt edebileceğini sanan padişah, Yörük'ün cevabı karşısında şaşırır kalır:

- Beydağı vakıf olsun (Kılınç 2010, 119).

Yörük, akli ve zekası sayesinde de kendisiyle alay etmek isteyenlere üstünlük sağlayıp onları gülünç duruma düşürmektedir:

Sahilden yaylaya göç sırasında bir mola yerinde geceleyen obada, ihtiyar bir Yörük susar ve hava karanlık olduğu için kendisi kuyuya gidemeyince gençlere dönerek:

-Oğlum şurada bir kuyu var hadi gidin de su getirin, der. Gençler adamın sözünü dinlemez. Bunun üzerine uyanık ihtiyar:

-İyi gitmezseniz gitmeyin benim şurada bir soğanım var onu yerim susuzluğum geçer. Siz kendinizi düşünün, der. Gençler bunu duyunca inanırlar ve herkes uyuyunca gidip adamın soğanını yerler. Gece yarısı hararetle kalkan gençler adamı kaldırırlar ve:

-Amca kalk yapıyoruz kuyu nerededir söyle, derler (Kılınç 2010, 123).

Yörük'ün bu tavrı, rahmetli başbakanımız Adnan Menderes'e de nasip olmuştur:

Menderes bir gün Antalya'ya gezmeye gider. Oradan dönüşte bir ağacın altında dinlenirken bir Yörük'ün sığırlarını güderek yaylaya gitmekte olduğunu görür. Yanındakilere dönerek:

- Ben bu Yörük'e takılacağım, der. Yanındakilerden biri de:

- Sakın bir Yörük'e bulaşmayın başbakanım, ters olurlar, der. Ancak Başbakan adamın sözünü dinlemez ve Yörük'ün yanına giderek:

- Amca İslam'ın şartı kaçtı? diye sorar. Bunun üzerine Yörük:

- Antalya'dan çıkarken beşti; ama şimdi hükümetin başına arkadan cepli bir p..t koymuşlar, o zam yaptıysa bilemem, diye cevap verir (Kılınç 2010, 107).

Yörük, ait olduğu topluluğun değer ve normları gereğince misafirperver ve insan canlısıdır. Fakat kendi gibi olmayan bir dostunda misafir olması, işin mizahi yönünü ortaya çıkarmıştır:

Yörük'ün biri bir dostuna misafir olur. Birinci gün yiyip içip hasret giderirler. İkinci gün yine sohbet ederler, gezip tozarlar. Üçüncü gün de yine aynı şekilde güzel geçer. Ev sahibi bakar ki Yörük'ün gitmeye pek niyeti yok gibi. "Ne yapayım da bu adamı göndereyim" diye düşünür. Adama bir türlü "git" de diyemeyeceğini anlayınca bir mektup yazmak ister.

Be hey muhal,

Bu hal ne hal.

İki gün durdun,

Üçüncü gün gitmen mehel.

Bizim Yörük yastığının altındaki bu mektubu okuyunca bayağı gücüne gider ve kağıdın arkasına şöyle yazar:

Be eşek oğlu katır,

Bilmezsün gönül hatır,

İnsan sevdiği yerde,

Üç gün de yatır, beş gün de yatır (Kılınç 2010, 146).

Uyumsuzluk Teorisi

Uyumsuzluk teorisine göre gülme davranışı; hiç beklenmeyen, mantıksız ya da herhangi bir ölçüte uygunsuz şeylere gösterilen zihinsel bir tepkidir. Söz konusu kurama göre dünyadaki nesnelere, bu nesnelere niteliği, olaylar vs. arasında belli bir düzen ve kalıplar vardır. Bu düzen ve kalıplara uymayan herhangi bir şeyle karşılaşıldığında insanda gülme eylemi ortaya çıkar (Morreal 1997, 24-25). Yani insanı, Morreal'in ifadesiyle (1997, 25), "Umduğuyla bulduğu arasındaki orantısız şaşkınlıktan daha fazla hiçbir şey güldüremez."

Pek çok fıkra tipinde olduğu gibi Yörük fıkralarında da uyumsuzluk teorisinden söz edilebilir. Nitekim ilk defa karşılaştığı ve kendi bakış açısıyla gördüğü denizi "Koyun salıverilecek bir ova varmış, onu da sel basmış" (Doğaner, 2014: 140) şeklinde tarif eden Yörük'ün bu tanımı, insanın zihninde var olan deniz tanımına kesinlikle

uymamakta ve bu durum gülmeyi ortaya çıkarmaktadır.

Yörük'ün sadece sözleri değil bazen de hareketleri insanın doğasına aykırı olabilir:

Yörük'ün buzağısı ekin tarlasına girer ve bir miktar ekini yer. Bunu gören Yörük, buzağıyı tarladan çıkartır. Eline bir sopa alarak ahırda bağlı bulunan öküzü dövmeye başlar. Bunu gören komşular:

- Yahu komşu ekini yiyen buzağı ama sen öküzü dövüyorsun, dediklerinde Yörük:

- Bu dinine yandığının buzağısı öküzden meydana gelmiyor mu? der (Kılınç 2010, 147).

Tarlasına girip ekinlerini yiyen buzağı yerine onun üremesini sağlayan öküzü dövmesi, Yörük'ün, aklınca, çözümü kökünden halletmesi isteğine işarettir. Bu fıkrayı dinleyenleri güldüren temel unsur ise şüphesiz insanın mantığına ters olan bu uyumsuzluktur.

İnsan aklına ters olan bir başka aykırılık da şu fıkrada karşımıza çıkmaktadır:

İki Yörük kardeş, Kasım ayında yayladan dönmek üzere göçü sararlar. Tam bu sırada ihtiyar ve hasta olan babası rahatsızlanır. İki kardeş babalarını nöbetleşe sırtlayarak karşı köydeki hocaya okutmak üzere yola koyulurlar. Bir süre sonra babalarını taşıırken yorulurlar ve dinlenmek için bir ağacın gölgesinde mola verirler. Tam bu sırada bakarlar ki babaları nefes alıp verirken zorlanır. Durumdan sıkılan kardeşlerden biri:

- Ağabey babam öldü daha fazla taşımaya gerek yok. Bence buraya gömelim, der. Buna zaten hazır olan ağabey "Tamam" der ve adamcağızı gömmeye başlarlar. Durumu anlayan ihtiyar, çocuklarına dönerek zar zor:

- Yavrum ben ölmedim daha ne yapıyorsunuz durun! der. Göç yolda hazır olduğundan yola çıkmak için acele eden Yörükler, telaşla babalarına dönerek:

- *Baba sen kendini bilmez misin? Yörük'ün ölüsü güz ayında bu kadar olur, derler ve babalarını diri diri gömerek göçe yetiştirler* (Kılınç 2010, 99).

Göçün Yörükler için ne kadar önemli olduğunu da gösteren bu fıkradaki uyumsuzluk, iki kardeşin göçü tamamlayabilmek amacıyla kendilerine ayak bağı olan babalarını diri diri gömüp yola devam etmelerinde vücut bulmakta ve insan mantığına aykırı olan bu durum gülmeye sebebiyet vermektedir.

Uyumsuzluk teorisi, ibadetle pek arası olmayan Yörük'ün dini sözcükleri yanlış şekilde algılamasıyla da ortaya çıkabilmektedir:

Yörük'ün biri kasabaya, camiye bayram namazına iner. Vaazı dinledikten sonra sıra namaza gelir. İmam "Dokuz tekbir, iki rekât ile bayram namazına" dediği sırada Yörük hızla yerinden kalkar ve kaçarak soluğu çadırında alır. Bu telaşlı halinden şüphelenenler:

- *Nedir bu halin? diye sorduklarında Yörük telaşla birkaç yıl önce dokuz teke ile iki keçi çalmış olduğunu, bayram namazına durulacağında imamın "Dokuz teke ile iki keçiyi çalan aranızda" diye bağırdığını ve bundan korkup kaçtığını söyler.* (Kılınç 2010, 98)

Uyumsuzluk teorisinin görüldüğü sıradaki fıkrada da bu durum, sadece dinleyenleri değil fıkra kahramanı olan Yörük'ü de şaşırtır:

Yörük'ün biri camide namaz kılarken ishal olur ve tutamayıp altına kaçarır. Tabii, herkes bunu görünce zavallı Yörük utancından evinden çıkamaz olur ve sessiz sedasız köyünü terk eder. Tam yirmi yıl sonra "Nasıl olsa unutulmuştur" diyerek köyüne dönmek ister. Köye yaklaşırken bir gençle karşılaşır ve sohbet etmeye başlarlar. Bir ara gence dönerek:

- *Oğlum kaç yaşındasın? diye sorunca genç:*

- *Vallahi amca tam olarak bilmiyorum. Anam Yörük'ün camiye pislediği*

yıl doğduğumu söyler, der. Yörük bunu duyunca unutulmadığını anlayarak hemen geri döner (Kılınç 2010, 129).

Fıkırada anlatılan bu gibi bir olayın oldukça ilginç ve gülünç olduğu bir gerçektir. Fakat ne kadar gülünç olursa olsun böyle bir olayın yirmi yıl gibi bir süre sonrasında hala anımsanır olması, insanların pek karşılaştığı türden bir durum değildir. İşte mantığa aykırı bu durum, gülme unsurunun ön plana çıkmasındaki en önemli etkidir.

Yörük tipinin, din ve ibadet konularının uzağında kaldığını önceki bölümlerde ifade etmiştik. Aşağıdaki fıkrada da Yörük'ün bu özelliği ön plandadır:

Ramazan ayında Yörük'ün birisi sürülerinin arkasında olduğu için oruç tutmaz. Öğle vakti karnı acıkınca kepeneğinin içine girerek yanında getirdiği katığı ile ekmeğini gizlice yemeye başlar. Ekmek kokusunu alan köpeği de etrafında dönerek ekmek istercesine kuyruğunu kepeneğe vurmaya başlar. Bunu hisseden Yörük sinirlenerek köpeğine döner ve:

- Hoşt köpek! Şimdi Allah'ı şüphelendireceksin, diye söylenir (Kılınç 2010, 108).

Fıkırada, Yörük, Ramazan ayında oruç tutmamanın günah olduğunu bilmektedir. Fakat Allah'ın her şeyi gördüğünün farkında değildir ve köpeğinin kuyruk sallamasının Allah'ı şüphelendireceğini düşünmektedir. Bu durum da insanların Allah'a olan tahayyül ve tutumlarına ters düşmekte, dolayısıyla gülme eyleminin gerçekleşmesine neden olmaktadır.

Allah'ın her şeyi gördüğünü düşünemeyen Yörük'ün bir başka fıkrası ise aşağıda verilmiştir:

Yörük bir gün tarlaya ekin eker; fakat ekinleri hiç büyümmez. Bu yüzden bir gün Allah'a dua eder. Allah'a tarlasını belli etmek için de bir kazığın ucuna soğan takıp tarlasının ortasına çakar.

- "Allah'ım benim ekinlerimi sabaha kadar büyüt" der ve eve gider. Gece yağmur, dolu yağar. Bizim Yörük sabahı zor eder. Sabah gidip bir bakar, tek zarar görenin kendi tarlası olduğunu görünce:

- *Allah'ım suç sende değil sana bu tarlayı gösterende, der* (Kılınç 2010, 142).

Bu fıkrada da gülme eylemi, Yörük'ün, Allah'ın insanlar gibi bir görme yetisine sahip olduğunu düşünmesi ve fırtına, yağmur, dolu gibi sıradan doğa olaylarını Allah'ın kendisine kasten gönderdiği şeklinde algılaması neticesinde ortaya çıkmıştır.

Yörük'ün dini bilgilerinin zayıf olmasını içeren bir başka fıkrada da aynı durum görülmektedir:

Yörük bir gün mezarlığın önünden geçerken arkadaşı "Dur, şunu bir korkutayım" diye düşünür ve bir mezarın arkasına gizlenir. Tabii Yörük'te dua yok, namaz yok. Adam birden mezarın arkasından bağırarak kalkınca bizim Yörük korkudan:

- *Kulfucuk kulfucuk, diyerek kaçmaya başlar* (Kılınç 2010, 131).

Yörük fıkralarındaki uyumsuzluk teorisi bu kez de Yörük'ün bit kurban etmesiyle karşımıza çıkmaktadır:

Yörük çobanın biri, sürüsüyle dağda günlerce susuz kalır. "Allah'ım şuradan bir su çıkar, sürüm de ben de içeyim sana kırk koyun kurban edeyim" diye dua eder. Allah, çobanın duasını kabul eder ve yerden su çıkartır; sürüsü de kendisi de doyasıya içerler. Fakat kırk koyununa kıyamayan cimri çoban, sırtından kırk bit bulup suyun başında onları öldürür (Kılınç 2010, 138).

Türklerde kurban, gerek Şamanist dönemde gerek de Müslümanlıkta, belli kuralları olan bir ritüeldir. Fakat Yörük, bu ritüele tamamen aykırı bir biçimde Allah'a bit kurban etmekte ve gülme, insan zihnindeki bu mantıksızlık çerçevesinde gerçekleşmektedir.

Bu başlık altındaki son fıkrada ise uyumsuzluk teorisi, Yörük'ün hem kurbağa yemeye çalışması hem de kurbağanın çıkardığı sesi yanlış anlamasından meydana gelen aykırılık şeklinde ortaya çıkmaktadır:

Yörük'ün biri çarşıya çıkar. Çarşıda dolaşırken canı çeker ve köfte-ekmek alır. Ancak bir türlü köfteyi yemek istemez. Dönerken eşeği ile ırmağı geçeceği

sırada bir kurbağanın sesi, eşeği ürkütür ve adamın elindeki köfteler de dereye düşer. Yörük hemen inip akşam karanlığında el yordamı ile köfteleri aramaya başlar. Eline bir kurbağa geçer ve başlar kurbağayı yemeye. Bu sırada canı yanan kurbağa vıraklamaya başlar. Kurbağa vırak dedikçe Yörük:

- Vallahi bırakmam! Bırak desen de yiyeceğim; o kadar para verdim sana, der (Kılınç 2010, 145).

Rahatlama Teorisi

Psikanalitik kuram olarak da bilinen bu teoriye göre gülme, kişinin bastırılmış ve birikmiş enerjisinin aniden ortaya çıkması sonucunda gerçekleşmektedir. Günlük yaşamda, insan üzerinde çeşitli yasaklayıcı durumlar ve baskıcı tutumlar belli ölçülerde enerji birikimine neden olmaktadır. Bilinç dışına atılan ve kontrol altında tutulmaya çalışılan bu enerji, uygun koşullarda ortaya çıkar ve sonucunda, ani bir gülme eylemi söz konusu olabilir (Morreal 1997, 34).

Yörük fıkralarının bazılarında da dinleyici, fıkrayı dinlerken gerilebilir. Fıkroda anlatılan olayın gidişatından rahatsız olan dinleyici, finalde kahramanın söz veya hareketleri neticesinde rahatlama içerisine girer ve kendini gülmekten alıkoyamaz:

Bizim Yörük köylerinden birine kaymakam gelmiş. Köylüler yemek hazırlamışlar. Kaymakam bakmış ki yemeğin içinde kıl var. Muhtara “Sizin köyde kıl bulunur mu biraz kıl alsak” demiş. Muhtar da yemeğin içindeki kılı görmüş ama kaymakam daha önce görmüş. “Bizim köyde fazla kıl bulunmaz, ev başına 2 batman 3 batman kıl olur. O da yememize yetmiyor” demiş. (Doğaner, 2014: 139).

Fıkroda, muhtarın evine ilçenin en büyük idari amiri olan kaymakam gelmiş ve ikram edilen yemeğin içerisinde kıl olduğu fark edilmiştir. Günlük hayatta en sıradan misafir karşısında bile rahatsızlık veren bu durumu bilen dinleyici, içten içe gerginleşmeye başlar. Fakat muhtarın pek de alındırmayan tavrı karşısında kötü bir durumla karşılaşmayacağını anlayan dinleyici, rahatlamanın verdiği etkiyle gülmeye başlar.

Yörük’ün dini konulardaki bilgisizliği ve umursamazlığını içeren fıkralar da bu başlığın altında yer almaktadır:

Yörük’ün biri sahile inerken yolda “Bir namaz kılayım” diye düşünür. Yanındaki suyla abdest almaya başlar; fakat su ayağının birine yetmez. “Bir şey olmaz, önemli olan niyettir” diye düşünüp namaza başlar. O sırada paraşütle

atlayan biri Yörük'ün altında namaz kıldığı ağaca takılır. Yörük namazı bitirince:

-Allah'ım namazımı kabul et, diye dua eder. Bunu duyan ağaçtaki adam dalga geçerek:

-Etmem, der. Bunun üzerine Yörük tekrarlar; fakat adam yine aynı cevabı verince Yörük sinirlenerek:

-Etmezsen etme zaten ayağımın birini yıkamamıştım, der (Kılınç 2010, 132).

İslam'ın beş şartından biri olan namaz için abdest almak olmazsa olmaz bir durumdur. İbadetine düşkün olan bir Müslüman için bilerek abdestsiz namaz kılmak ise düşünülemeyecek kadar kötü ve çirkindir. Fakat fıkrada, Yörük, bilerek bu eylemi gerçekleştirmekte ve bu durum, fıkrayı işiten dinleyiciyi oldukça rahatsız etmektedir. Dinleyicideki bu gerginlik havası, final bölümündeki Yörük'ün umursamaz ve itiraf edici tavrını duyuncaya kadar devam eder.

Yörük'ün dinleyiciyi geren fıkralarından biri de şu şekildedir:

Yörük'ün biri ölür, gömerler. Mezarda sorgu melekleri Münker'le Nekir hesap sormak için gelirler. Yörük'ü sorgulamaya başlarlar. Yörük:

- Siz de kimsiniz? diye sorunca melekler adlarını söylerler. Bunun üzerine Yörük:

- Ula Bekir, sen ne yapıyorsun burada? diye sorunca, melekler:

- Sen Bekir'i bırak sorulara cevap ver, der. Yörük de:

- Kafamı bozmayın! Bizim obaya söylersem bir daha kimse gelmez buraya, der (Kılınç 2010, 112).

İslam dinine mensup kişilerin en büyük korkularından biri, kabir azabı ve bu yola giden süreçteki kabir sorgusudur. Fıkrada, Yörük, böyle bir kaygısı hatta bu konuda herhangi bir bilgisi olmadan ölmüş olsa gerek ki sorgu meleklerini dahi tanımaz. Böylesine korkulması gereken bir ortamda Yörük'ün bu densiz tavırları, kötü bir şeyler olacağı konusunda dinleyiciyi germektedir. Fakat fıkranın sonunda Yörük'ün sorgu meleklerine sıradan insan muamelesi yapması, dinleyiciyi rahatlatmış ve dinleyenlerin

gülmesini sağlamıştır.

Fıkra, bazen de kahramanın rahatlaması, dinleyicinin gerginliğini üzerinden atarak gülmesine neden olabilir:

Cahil bir Yörük, kendini hoca diye tanıtarak köyün birine gider. Uyanık Yörük, köylülerle otuz ramazan için otuz danaya anlaşır. Zaman geçtikçe hocadan şüphelenen köylü, müftüye şikayette bulunur. Müftü de şikayet üzerine hocayı denetlemek için köye, camiye gelir ve cemaatin arasına karışarak ilk safta, hocanın sağ tarafında teravih namazına katılır. Hoca hemen müftüyü tanır ve namaz sırasında müftüye:

- Otuz dana; on beşi sana, on beşi bana, diyerek secdeye iniverir. Müftü tabii olayı anlar hemen. Cemaat namazdan sonra müftüye gelerek şöyle sorar:

- Bizim hoca nasıl, müftü bey? Müftü on beş danayı düşünerek:

- Benden bile daha iyi, diye cevap verir (Kılınç 2010, 105).

Yörük, fıkrada bir sahtekarlık yapmıştır ve müftü tarafından denetlenmektedir. Bu durumun ortaya çıkması endişesiyle rahatsız olan dinleyici, müftünün olayı anlamasıyla tamamen gerilmiştir. Fakat Yörük'ün teklifini kabul etmesiyle hem sahtekar Yörük'ün başı dertten kurtulmuş hem de dinleyici rahatlayarak gülme eylemini gerçekleştirmiştir.

Bu başlık altında örnek olarak verebileceğimiz bir diğer fıkra ise şudur:

Yörük'ün biri odun satıyormuş. Odunları satıp, paraları cebine koyup köyüne giderken yolda bir düğüne rastlar. Dayanamayarak düğüne sapar, yer içer, oynayanlara para çevirir. Derken cebinde parası kalmaz. Evine beş parasız varır. Hanımı parayı sorduğunda da Yörük başlar oynamaya ve karısına dönerek şöyle der:

- Bunları para verdim de öğrendim hanım! (Kılınç 2010, 115).

Bu fıkrada da Yörük, elindeki tüm parayı çarçur etmiş ve ondan hesap soran karısına para karşılığında oyun öğrendiğini söyleyerek gülme unsurunun ortaya

çıkmasına neden olmuştur.

Yörük, aşağıdaki fıkrada ise ölüm tehlikesiyle karşı karşıyadır:

Osmanlı zamanında bir padişahın güzel bir atı varmış. Atını çok severmiş ve bir gün bir ferman vermiş:

- "Kim bir gün atın öldü, diye gelirse onun kellesi uçurula" der. Gün gelir, at hastalanıp ölür. Padişaha söylemeye kimse cesaret edemez. Yörük cesaretli olduğu için "Ben söylerim" der ve padişahın huzuruna gelir:

- Padişahım senin sevdiğin at uzanmış, ayaklarını da uzatmış, gözlerini de kapatmış yatıyor, der. Bunun üzerine padişah:

- Desene benim at öldü, deyince Yörük:

- Padişahım onu da sen söyle, der (Kılınç 2010, 119).

Fıkrada Yörük'ün padişaha atının öldüğünü ima etmesi dinleyici üzerinde büyük bir gerginlik yaratmıştır; çünkü Yörük, ölüm tehlikesiyle karşı karşıyadır. Ama kahramanımız, akli ve zekasını kullanarak padişahın cezasından kurtulmayı bilmiştir.

Aşağıdaki fıkrada ise iki Yörük karşı karşıyadır:

Yörük beyi, sürüsü için bir çoban tutar ve sürüsünü ona emanet eder. Aradan zaman geçtikten sonra çobanı hesap için çağırır. Fakat çoban, koca sürüden elinde bir tane deriyle geri gelir. Yörük:

- Anlat bakalım ne yaptın diye sorunca çoban:

"Yağmur yağdı gök çatladı

Yetmiş ikisinin ödü patladı

Önden gitti baş toklu

Arkadan gitti beş toklu

Onunu verdim kasaba

Onunu katma hesaba

Kurt kaptı birisini

İşte birisinin de derisi

Onu da sana getirdim" der. Bunun üzerine Yörük sinirinden yoğurt çanağını çobanın suratına çarpar. Bunun üzerine çoban da:

-Çok şükür bundan da anlımın akıyla çıktım, der (Kılınç 2010, 117).

Fıkroda da anlatıldığı üzere çobanın, sürüyü kaybetmiş bir şekilde geri dönmesi ve üstelik başından geçenleri vurdumduymaz bir tavırla anlatması, kötü şeylerin olacağı hissine kapılan dinleyiciyi germekte; fakat çobanın, Yörük'ün tavrına esprili bir biçimde yaklaşması dinleyici üzerinde gülme eyleminin ortaya çıkmasını sağlamaktadır.

Sonuç

Sadece insana özgü bir eylem olan gülmeyi açıklamak üzere geliştirilen en önemli üç teori de Yörük fıkralarına uygunluk göstermektedir. Bu teorilerin en eski ve en yaygın olan üstünlük teorisinde akıl ve zeka ön plandadır. Kişinin bir başkasında tespit ettiği olumsuzluğa karşı kazandığı zafer olarak nitelendirilen bu teori bağlamında Yörük tipi de akli ve zekası ile fıkralarda geçen şehirli, kadı, padişah, kaymakam ve hatta başbakana bile üstünlük kurabilen bir karakter yapısıyla karşımıza çıkmaktadır. İkinci teori olan uyumsuzluk kuramı ise kişinin, alışlagelmişin dışındaki olay, nesne ve durumlara gülmesi olarak bilinmektedir. Yörük tipi de sosyal yaşantısı itibariyle yerleşik yaşamı benimsemiş köylü ve şehirlilerden farklı biçimlerde gündelik hayatına devam etmektedir. Bir arada yaşamaya çalışan bu iki farklı grubun aralarındaki etkileşimle ortaya çıkan fıkralar da bu gruba dahil edilmektedir. Üçüncü ve son kuram ise rahatlama kuramıdır. Tipik bir özellik olarak fıkralarda da görüldüğü üzere Yörük, hem meraklı ve cesur olması itibariyle çok kolay bir şekilde başını derde sokma potansiyeline sahip hem de gergin ortamlardan kendini çok basit bir biçimde kurtarabilecek kadar zeki ve yeteneklidir. Böyle bir karakter yapısına sahip olan Yörük'ün fıkralarını dinleyenler de fikranın anlatıldığı esnada önce gerilirler, fakat finalde rahatlayarak gülerler.

İnceleme kısımlarında da ifade edildiği gibi Türk halk edebiyatının en önemli fıkralarından biri olan Yörük fıkraları, üzerinde pek çok çalışma yapılması gereken bir konu olarak bu makale sonrasında tarafımızca tespit edilmiş bulunmaktadır. Nitekim söz konusu fıkralar incelendiğinde, bünyesinde Yörük gelenek-görenekleri, gündelik yaşamı, sosyal hayat, Yörük psikolojisi vb. ile eski Türk inanç sistemlerine mensup pek çok motifin yer aldığı açıkça görülecektir.

Kaynakça

- BAYRAKTAR, Zülfikar, (2010), Mizah Teorileri ve Mizah Teorilerine Göre Nasreddin Hoca Fıkralarının Tahlili, İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi.
- BORATAV, Pertev Naili, (1969), 100 Soruda Türk Halk Edebiyatı, İstanbul: Gerçek Yayınları.
- DOĞANER, Ali, (2014), “Çukurova Bölgesi Fıkra Anlatma Geleneğinde Yörük Tipine Bağlı Fıkralar”, Route Educational & Social Science Journal, 1 (1), 127-143.
- DOKUZOĞLU, Ahmet, (2000), Çukurova'dan Fıkralar, Adana: Medyasan Matbaacılık.
- ELÇİN, Şükrü, (1981), Halk Edebiyatına Giriş, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- KAŞGÂRLI MAHMUT, (2006), Divân-ü Lügât-it Türk, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, C. I.
- KILINÇ, Nurdan, (2010), Antalya Yöresi Yörük Fıkraları Üzerine Bir Araştırma, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış YL Tezi.
- MORREAL, John, (1997), Gülmeyi Ciddiye Almak, (Çev: Kubilay Aysevener, Şenay Soner), İstanbul: İris Yayınları.
- SAKAOĞLU, Saim, (1984), “Fıkra Tiplerinin Değişmesi”, Folklor ve Etnografya Araştırmaları, Ankara.
- SAKAOĞLU, Saim, (1992), Türk Fıkraları ve Nasreddin Hoca, Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları.
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, (1978), Ankara: Dergâh Yayınları.
- TÜRKMEN, Fikret, (2002), “Gülme Teorileri ve Bursa Yöresi Yörük Fıkralarının Analizi”, I. Bursa Halk Kültürü Sempozyumu, C. 2, Bursa: Uludağ Üniversitesi Yayınları, 367-375.
- ULUSAN, Evrim, (2009), Kemalpaşa (İzmir) Yörükleri Halk Kültürünün Türkmenistan Halk Kültürü İle İlişkisi Üzerine Bir Araştırma, İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- YILDIRIM, Dursun, (1992), Türk Dünyası El Kitabı/Edebiyat, C.3, Ankara: TKAE Yayınları.
- YILDIRIM, Dursun, (1999), Türk Edebiyatında Bektaşî Fıkraları, Ankara: Akçağ Yayınevi.

